

morele controle over de mijnwerkers. Anderzijds is al gesignaleerd dat Kreukels met betrekking tot de invloed van factoren voorzichtigheid in acht neemt. En bovendien: de officiële katholieke sociale doctrine verkondigde toch naast loonrechtvaardigheid en toelaatbaarheid van arbeidersorganisatie ook klassenharmonie en niet alleen in de kerk maar ook in de maatschappij, de aanvaarding van gezag.

Kortom, een behartenswaardig boek. Het doorbreekt als een der weinige in ons land de sleur van een institutionele en biografische aanpak van arbeidersbeweging. Wel een verzuchting: monografieën verliezen geen essentiële informatieve waarde, maar winnen aan zeggingskracht als zij geen honderden bladzijden tellen.

A. C. A. M. Bots

T. van Peijpe, *De ontwikkeling van het loonvormingsrecht* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam; Nijmegen: Ars Aequi Libri, 1985, xviii + 599 blz., ISBN 90 70094 99 1).

Dit rechtshistorische werk verdient vanwege onderwerp en aanpak de aandacht van historici. Het loonvormingsrecht is immers van wezenlijke sociaal-historische betekenis. Bovendien gaat de auteur—en hiermee onderscheidt hij zich van de meeste rechtshistorici— zeer uitvoerig in op de economisch-, sociaal- en politiek-historische en ideologische contexten van rechtsontwikkeling. Van Peijpes boek past tevens in de geschiedschrijving der arbeidsverhoudingen of 'industrial relations', waar sociaal-economische, politieke, juridische, institutionele en ideologische dimensies elkaar kruisen. De auteur heeft er overigens voor gekozen om in overwegende mate de nadruk te leggen op het positieve recht, in het bijzonder de wetgeving, en niet of minder op de doorwerking daarvan in collectieve onderhandelingen en loonpolitiek.

In een uitgebreid inleidend hoofdstuk kenschetst Van Peijpe eerst ter profilering van zijn eigen aanpak de verwante studies over ontwikkelingen in cao-recht, loonwetgeving en loonpolitiek in Nederland. In datzelfde hoofdstuk bekennt hij zich tot de opvattingen van de bekende jurist J. Valkhoff inzake vermaatschappelijking van het privaatrecht en de osmose van privaatrecht en publiekrecht als aspecten van de vermaatschappelijking van de staat sinds de negentiende eeuw. Door dit proces economisch-deterministisch te verklaren plaatste Valkhoff zich in de marxistische traditie. Aan deze economische verklaringsgrond voegt Van Peijpe die der conflictsociologie toe, en wel in klassen-antagonistische zin verstaan. In een vervolgens gepresenteerd theoretisch model beschouwt hij de doelstellingen en belangen van de bij het rechtsvormingsproces betrokken partijen. In dat verband passeren staat, politieke partijen, vakorganisaties en werkgevers de revue, alsook intellectuelen—juristen— als bondgenoten van partijen. Tevens worden machtsongelijkheid en machtsbronnen geanalyseerd, namelijk economische, politieke en juridische aspecten van macht en informatie en ideologie als machtsfactoren, alsmede het aspect van de institutionalisering der loonvorming. Ook worden de ideologische posities van liberalisme, confessioneel solidarisme en socialisme gemarkeerd. Deze beschouwingen monden tenslotte uit in een reeks hypothesen.

De auteur zoekt de kern van het begrip klasse (45-47) in 'de posities die verschillende groepen innemen in de maatschappelijke produktieverhoudingen', om daarna volgens de marxistische blauwdruk te spreken van de loonarbeiders- en kapitalistenklasse. Vervolgens ziet hij af van een diepgaande analyse van klasse en kiest hij, 'pragmatisch-empirisch', voor het onderscheid werknemers-ondernemers, respectievelijk gekenmerkt door loonafhankelijkheid en beschik-

kingsmachtoverde produktiemiddelen (aandeelhouder, topmanagers). Naar mij dunkt verglijdt Van Peijpe hiermee min of meer naar een 'conventionele' definitie van partijen in 'industrial relations', althans een definitie die bij niet-marxisten weinig bezwaar zal ontmoeten. Ook zijn analyse van bronnen van macht en factoren van ongelijkheid en van de invloed van ideologie lijkt in deze zin betrekkelijk conventioneel. Uit het vervolg van het boek, de conclusies inbegrepen, kan men als lezer niet duidelijk opmaken, hoe en in welke mate de aangekondigde marxistische interpretatie nu precies doorwerkt.

De hoofdmoot van het boek omvat een zestal empirisch-historische hoofdstukken waarin de lezer de etappen van de groei van het loonvormingsrecht kan nalopen. Deze hoofdstukken volgen per periode alle hetzelfde stramien. Eerst vinden we beschrijvingen van economische ontwikkeling en conjunctuur, evolutie en kenmerken van werknemers- en werkgeversorganisaties, politieke partijen en electorale krachtsverhoudingen, sociale en economische wetgeving en politiek, alsook sociaal-economische ordeningsideeën en PBO. Daarna komt telkens het loonvormingsrecht aan de beurt: rapporten en (voorontwerpen van wet, invloed van werknemers en werkgevers, de houding van juristen, de invloed van de ideologische stromingen, de discussies in de vooroorlogse Hoge Raad van Arbeid, in de naoorlogse SER en Stichting van de Arbeid en in het parlement, en natuurlijk de tot stand gebrachte wetgeving zelf. Aan het slot worden de conclusies teruggevoerd op de in het inleidend hoofdstuk opgestelde hypothesen.

De indeling der zes historische hoofdstukken houdt rekening met de fasen van sociaal-economische en politieke ontwikkeling, maar oriënteert zich vooral op de mijlstenen in de rechtsvorming zelf: de eerste, summierse erkenning van de cao in het BW (1907), de wet op de cao 1927, de wet op het algemeen verbindend en onverbindend verklaren van bepalingen van cao's 1937, het fameuze buitengewoon besluit arbeidsverhoudingen 1944-1945 en 1963 en ten slotte de wet op de loonvorming (loonwet) 1970. Voor het oog van de lezer ontvouwt zich de gang naar privaatrechtelijke regeling van de cao (1907, 1927), de eerste invoering van publiekrechtelijke — ministeriële — bevoegdheid (1937) en het loonpolitieke loonvormingsrecht sinds 1945.

Wat aan deze hoofdstukken opvalt is hun beschrijvend gehalte, terwijl de auteur rechtsontwikkeling uit maatschappelijke factoren wil verklaren. Ongetwijfeld is de sociaal-economische, ideologische en politieke context zoals door Van Peijpe opgevat terecht door hem als het kader van de rechtsvorming aangenomen, maar toch staan in het boek context en rechtsontwikkeling betrekkelijk los van elkaar. De invloed van ideologieën komt in dit opzicht nog het beste uit de verf. Een strak getrokken betoog waarin, via het model, rechtsontwikkeling tot maatschappelijke factoren wordt herleid vindt men slechts summier, zelfs sporadisch. Ook de conclusies waarmee het boek sluit zijn wat dit betreft nogal beknopt. Heeft de verschuiving van een analytisch naar een pragmatisch-empirisch klassebegrip hier niet mee te maken? Bij de historische plaatsbepaling van de wet van 1937 had bij voorbeeld explicieter Valkhoffs idee van het proces van vermaatschappelijking tot rechtsnoer kunnen dienen, aangevuld met de beschouwingen van Joh. de Vries (*AGN*, XIV) over de concentratie-, collectiverings- en verstatelijkingsverschijnselen in het sociaal-economisch interbellum, waarvan die wet een der juridische uitingen was.

Wat ook opvalt is dat meer dan 50% van de tekst in de zes onderhavige hoofdstukken aan de maatschappelijk-historische context is besteed. Dat is relatief te veel en diverse delen lopen uit op min of meer zelfstandige beschrijvingen van sociaal-economische en politieke ontwikkelingen. Selectie in de feitenweergave was nodig geweest, en waarschijnlijk ook mogelijk bij een strakkere herleiding van fasen in het loonvormingsrecht tot maatschappelijke krachten en belangen in elke periode.

De weergave van de maatschappelijke ontwikkelingen is overigens in het algemeen volledig en correct. Toch enkele opmerkingen. De waardering van de sociaal-economische politiek van de jaren dertig—Colijn—(217-218) sluit minder goed aan op de niet onaanzienlijke correcties die de recentere economische historiografie (P. W. Klein, Joh. de Vries) heeft aangebracht in het beeld van een conservatief, economisch orthodox-liberaal tijdperk. Voor de periode na 1945 ontbreekt het begrip van de zogenaamde magische vijfhoek van doelstellingen der sociaal-economische politiek (372-373), waarin zich de samenhang en de dilemma's van de Keynesiaanse groei- en conjunctuurpolitiek manifesteren. Tot de historische studie van de sociaal-economische politiek hoort ook de confrontatie van de interne logica van — Colijnse, Keynesiaanse — beleidsconcepties met het feitelijke, vaak met de concepties strijdige, beleid en met de werkelijke sociaal-economische ontwikkeling.

Het boek is zeer rijk met rechtsbronnen en juridische en historische literatuur gedocumenteerd. Overigens ontbreken in economisch-historisch opzicht de nieuwe *AGN* en de studies van F. A. M. Messing en van R. T. Griffiths c. s. over de Nederlandse economie en economische politiek sinds 1945.

Hopelijk vindt Van Peijpes studie ruime ingang bij historici. Dit is geen obligate vriendelijkheid na uiting van kritiek. De tekst behandelt een centraal onderwerp en doet dit op brede, genuanceerde en erudiete manier. Het aangeboden analysemodel lijkt, hoewel het de tekst niet voldoende doordesemt, de moeite van het overwegen waard. Het boek is een *Fundgrube* waarin ook historici kunnen delven. De complexiteit van rechtsontwikkeling en maatschappelijke ambiance komt goed voor het voetlicht.

A. C. A. M. Bots

G. D. Larson, *Prelude to Revolution. Palaces and Politics in Surakarta, 1912-1942* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXXIV; Dordrecht: Foris Publications, 1987, xvi + 242 blz., f30,-, ISBN 90 6765 217 2).

Deze gedegen en uiterst gedetailleerde monografie behandelt de politieke ontwikkelingen in het semi-autonome Middenjavaanse vorstenland Surakarta in de laatste drie decennia van het Nederlandse koloniale bestuur. De nadruk valt op hetgeen zich afspeelde aan de twee vorstenhoven in dit gebied, de *kraton* van de sunan, trotse erfgenaam van de machtige Mataramse heersers die het de VOC zo lastig hadden gemaakt, en de *istana* (het paleis) van zijn nominale, maar uiterst zelfstandig opererende vazal, de Mangkunegoro. In nauwe samenhang met deze intriges en hofkabale passeren de ontwikkelingen binnen de elite van Surakarta en hun bijdrage aan de nationalistische beweging de revue. Slechts zijdelings komen de zaken in het aanpalende vorstenland Yogyakarta ter sprake. Evenmin wordt diep ingegaan op de sociaal-economische ontwikkelingen in Surakarta die het politieke gebeuren bepaald niet onberoerd hebben gelaten.

Daarmee is zowel de kracht als de zwakte van Larsons werk aangegeven. Hij schetst een zeer nauwgezet beeld van het optreden van de zelfbestuurders (in de Engelse tekst naar mijn mening minder gelukkig tot 'self-governors' omgedoopt) en van de talloze prinses en Javaanse hofgroten (de 'ningrats'), hun onderlinge ruzies enz. De centrale these van Larsons boek is, dat de Nederlanders, gedreven door het ethische ideaal, hun invloed in Surakarta wilden versterken om hervormingen door te voeren die afbreuk dreigden te doen aan de macht van de zelfbestuurders of hetgeen daarvan nog reesterde. Niet onbegrijpelijk kwamen dezen hiertegen in verzet.